

Demokrat ve Muhafazakâr Bir Muhalif: Hüseyin Avni Ulaş

A Democratic and Conservative Opponent: Hüseyin Avni Ulaş

Akif ÇARKÇI^a

Öz

Türkiye tarihinde siyasal modernleşme çabalarının temelleri Tanzimat ve Meşrutiyet ile atılmış olsa da, 23 Nisan 1920'de kurulan Birinci Meclis, cumhuriyete giden yolda önemli bir dönüm noktası olmuştur. Siyasal modernleşme çabaları açısından, Birinci Meclis'te ortaya çıkan tartışmalar cumhuriyet döneminde de etkisini sürdürmüş, iktidar-muhalefet ve iktidar içindeki muhalefet ilişkileri tek parti döneminde de devam etmiştir. Bu noktada Hüseyin Avni Ulaş, muhalefet cephesinde uzun süre aktif rol alan ve çizgisini uzun süre koruyan nadir şahsiyetlerden biriydi. Osmanlı Mebusan Meclisi ve Birinci Meclis'te milletvekilliği yapmış, özellikle tek parti döneminde pek çok konuda mevcut siyasal otoriteye muhalefet etmiş bir siyasetçi olarak bilinen Hüseyin Avni Ulaş, hâkimiyet-i milliye kavramına yüklediği anlam bakımından Türk siyasal hayatının renkli simalarından birisidir. Diğer taraftan Hüseyin Avni Ulaş, TPCF'na dâhil olmuş, Türkiye'nin çok partili yaşama geçmeye başladığı dönemde kurulan Milli Kalkınma Partisi'nin kurucuları arasında yer almış, çeşitli yayın çevrelerinde tek parti iktidarını eleştiren sert yazılar yazmıştır. “Mesuliyet” isimli yayın bizzat kendisi tarafından çıkarılmıştır. Ulaş, çeşitli yazarlar tarafından “Cumhuriyetin ilk demokrati”, “liberal”, “kalkınmacı” ve “muhafazakâr” bir siyasetçi olarak adlandırılmıştır. Bunlara ek olarak sıkı bir rejim muhalifi olması ve Anadoluçuluk hareketinin “İslamcı Anadoluçuluk”

^a Doç. Dr., Düzce Üniversitesi, Akçakoca Bey Siyasal Bilgiler Fakültesi, akif.carkci@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6522-7140.

Bu makaleye atıf için / To cite this article: Çarkçı, A. (2026). Demokrat ve Muhafazakâr Bir Muhalif: Hüseyin Avni Ulaş. Toplum ve Kimlik Dergisi, 3(1), 134-151. Doi:10.5281/zenodo.18165797

Geliş Tarihi (Received): 10.09.2025 / Kabul Tarihi (Accepted): 22.12.2025

kompartımanında zikredilmesi Hüseyin Avni Ulaş'ın siyasi ve düşünsel çizgisini ifade etmesi bakımından kayda değer tespitlerdir. Bu çalışmada Hüseyin Avni Ulaş'ın siyasal ve düşünsel bakımdan hangi kulvarda değerlendirilmesi gerektiği araştırılmıştır.

Anahtar kelimeler: Hüseyin Avni Ulaş, anadoluculuk, İslamcı anadoluculuk, demokrasi, muhafazakârlık.

Abstract

Although the foundations of political modernization efforts in the history of Türkiye were laid with the Tanzimat and Constitutional Monarchy, the First Parliament, which was established on April 23, 1920, was an important milestone on the road to the republic. In terms of political modernization efforts, the debates that emerged in the First Assembly continued to have an impact in the republican period, and the relations between the government and the opposition and the opposition within the government continued in the single party period. At this point, Hüseyin Avni Ulaş was one of the rare personalities who was active on the opposition front for a long time and maintained his line for a long time. Hüseyin Avni Ulaş, known as a politician who served as a deputy in the Ottoman Mebusan Assembly and the First Assembly and who opposed the existing political authority on many issues, especially during the single party period, is one of the colorful figures of Turkish political life in terms of the meaning he attributed to the concept of sovereignty-i nationaliye. On the other hand, Hüseyin Avni Ulaş was a member of the TPCF, was one of the founders of the National Development Party, which was established at the beginning of Türkiye's transition to multi-party life, and wrote harsh articles criticizing the single party government in various publications. The publication “Mesuliyet” was published by him. Ulaş was called “the first democrat of the Republic”, “liberal”, “developmentalist” and “conservative” politician by various writers. In addition to these, being a strict opponent of the regime and being mentioned in the “Islamist Anatolianism” compartment of the Anatolianism movement are noteworthy determinations in terms of expressing Hüseyin Avni Ulaş's political and intellectual line. In this study, it has been investigated in which lane Hüseyin Avni Ulaş should be evaluated politically and intellectually.

Keywords: Hüseyin Avni Ulaş, anatolianism, Islamist anatolianism, democracy, conservatism.

1. Giriş

Tarihi şahsiyetler hakkında yapılan çalışmaların pek çoğu tarih ya da siyaset biliminin önerdiği bilimsel objektiviteye dayanmaktan ziyade, bu çalışmaları yapan insanların taraf oldukları ideolojilerin dogmatik bakış açıları üzerine bina edilen sübjektif yargılara dayanmaktadır. Oysaki bilimsel yaklaşımın temel amacı olguları, düşünceleri, tarihe mal olmuş şahsiyetleri, tarihsel olayları ya da fikirleri belli bir metot çerçevesinde ele almak, mümkün mertebe yansız ve tarafsız bir gözle incelemektir.

Mogilnitsky'nin tasnifinde belirttiği gibi (2003: 178), esas olan nesnelci-bilimsel bakış açısını bilimsel çalışmalarda muhafaza etmek, tarihi hadise ve şahsiyetlerin doğru şekilde yansıtılması bakımından önem arz etmektedir. Özellikle Türkiye'de, Cumhuriyet tarihi söz konusu olduğunda, yansız ve tarafsız, nesnelci-bilimsel bakış açısı çoğu zaman terk edilmektedir. Resmi ideolojinin, siyasal, toplumsal, kültürel ve bilimsel sahaya sirayet eden psiko-politik baskısı bilim insanlarının da çoğu vakit objektiviteden uzak kalmasını beraberinde getirmektedir.

Öte yandan Türkiye'de siyaset ve tarih alanında yapılan çalışmalar kimi zaman yüceltme ya da değersizleştirme üzerine kurulu olduğundan gerek serbest çalışmalarda gerekse bilimsel yayınlarda zaman zaman bu zafiyetin öne çıktığını görüyoruz. Türkiye tarihinin en kritik dönemlerinden birisi olarak değerlendirebileceğimiz imparatorluktan cumhuriyete geçiş evresi beraberinde pek çok bunalım, çatışma ve kaosu beraberinde getirmiş, bu durum cumhuriyet döneminde de etkisini sürdürmüştür. Belki de bu dönemde en çok etkisi hissedilen bunalım alanı modernleşme çabalarının beraberinde taşıdığı gerilimlerdir.

Kemalist modernleşme taraftarları ile gelenekçiler ya da muhafazakârlar arasındaki fikri gerilimle birlikte bu sürecin yukarıdancı bir modelle işletilmesi bir başka sorun alanı olarak ortaya çıkmıştır (Ahmad, 1995: 10-80).

Osmanlı imparatorluğunun yıkılmasından sonra, genç cumhuriyetin kökleşmesi, yerleşmesi ve varlığının devam edebilmesinin tek yolunun bir resmi ideoloji etrafında gönüllü gönülsüz, tüm toplumun konsolide edilmesini tek çıkar yol olarak gören cumhuriyet elitleri, zaman zaman muhalif eğilimler üzerinde baskıcı bir tutum sergilemişlerdir. Zira döneme damgasını vuran bir ideoloji olarak Kemalizm sadece yeni bir devlet yapılandırmak üzere yola çıkmamış, geçmişin neredeyse bütün izlerini silerek yeni bir toplum yaratma hedefiyle ortaya çıkmıştır (Doğan, 2019: 173). Tabii olarak rejime muhalif gruplar temelde Cumhuriyet fikrine

karşı olmamakla birlikte toplumun din, inanç, gelenek ve kültür bakımından değerlerini muhafaza etmesi gerektiği düşüncesine yönelerek sıkı bir muhalefet kümesi oluşturmuşlardır.

Tek parti dönemi bu anlamda muhalif seslerin oldukça yükseldiği bir dönemdir. Ülkenin, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e giden yolda, temel istikametini belirleyen kesif Batılılaşma yönelimi, yeni bir toplum yaratma idealine rehberlik ederken, toplumda iki bariz kamplaşma ortaya çıkmış, bu kamplaşma siyasi alana da nüfuz eden bir görünüme kavuşmuştur.

Türkiye tarihinde siyasal modernleşme çabalarının temelleri her ne kadar Tanzimat ve Meşrutiyet’le birlikte atılmış olsa da cumhuriyete giden yolda 23 Nisan 1920’de kurulan Birinci Meclis önemli bir milat olmuştur. Siyasal modernleşme çabaları noktasında, Birinci Meclis’te ortaya çıkan tartışmalar daha sonra cumhuriyet döneminde de etkisini sürdürmüş, iktidar muhalefet ilişkileri ve iktidarın kendi içindeki muhalefet olgusu tek parti döneminde de devam etmiştir. Tek Parti döneminde devam eden muhalif hareketin kaynağı büyük ölçüde Birinci Meclis’te ikinci grubu oluşturan kadrolardır (Karpaz, 2019: 116).

Bu noktada muhalefet cephesinde çok uzun zaman faaliyet gösteren ve çizgisini uzun zaman koruyan nadir şahsiyetlerden birisi Hüseyin Avni Ulaş’tır. Hüseyin Avni Ulaş’ın bu muhalif tavrı esasında Sultan II. Abdülhamid döneminde başlamıştır. Nitekim sıkı bir Abdülhamid muhalifi olan Ulaş gençlik yıllarında, Sultan II. Abdülhamid karşıtı olarak ortaya çıkan “Can Veren Teşkilâtına katılmıştır (Çağlayan, 2015: 14). Sonrasında, özellikle Birinci Meclis’te ikinci grubun lideri olarak, tek adam fikrine karşı durmuş, tek parti dönemi boyunca da tek parti politikalarını en sert şekilde eleştiren siyasi şahsiyetlerden birisi olmuştur.

Bu eleştirileri sebebiyle Hüseyin Avni Ulaş, muhafazakâr kesim tarafından övgü ile anılmış, Kemalist yazarlarca da çok sert eleştirilere ve hakaretlere maruz kalmıştır. Lütfü Bornovalı, kendisinden bahsederken, “ahlak ve samimiyeti siyasetten ayırmamış, riyakâr ve ahlak kayıtlarını hiçe sayanlarla mücadele etmiş kahraman ruhlu bir adamdı” diyerek Ulaş’a övgü dolu cümleler kurmuştur. Muammer Âsaf ise “olanca varlığını millete, vatana sebil eden ve bu sebili en basit bir insanlık borcu bilen semuh, civanmert bir adamdı” ifadelerini kullanarak Ulaş’ın mertliğine ve adanmışlığına vurgu yapmıştır (Asaf, 1948: 14). Nurettin Topçu ise Ulaş’tan bahsederken, “ihtiyarlamaz bir şahsiyet, pürneşve bir âlem, mukaddes bir dava adamı” şeklinde ifadelerle Ulaş’ın dava adamlığına dikkat çekmiştir. Bu övgü dolu cümlelere karşılık, Kemalist bazı yazarlar ise kendisi hakkında şu sert ifadeleri kullanmışlardır: Mesela, Emin Çölaşan, Ulaş’ı Mustafa Kemal karşıtı bir şahsiyet olarak görmekte, Paşa ve

arkadaşlarının kutsal yoluna taş koymakla suçlamaktadır. Hatta Ulaş'ı bir “baş ağrısı” olarak tavsif etmektedir. Oktay Akbal ise Ulaş hakkında, “bir özgürlük savaşçısı değil, gerici ve ırkçı” şeklinde ifadeler kullanmaktadır. Hikmet Çetinkaya ise Ulaş hakkında yazarken, “saltanat kaldırıldıktan sonra halifeye yeniden siyasi güç verilmesini isteyen, siyasi sicili ağır lekeli bir adam” gibi bir cümleyi kuracak kadar ileri gitmiştir (Demirel, 2005: 170). Ulaş ile aynı dönemde mebus olan Antalya mebusu Rasih (Kaplan) Efendi, Hüseyin Avni Bey'i padişah ve saltanat propagandası yapmakla suçlamıştır (Afşar, 2013: 27). Hakkında birbirine bu kadar zıt yorumların yapılması doğal olarak Ulaş'ın hayatının ve siyasi yönelimlerinin incelenmesini zorunlu kılmaktadır.

2. Hayatı ve Şahsiyeti

Osmanlı'dan tevarüs eden bir gelenek olarak Cumhuriyet'in yönetici sınıfını da genellikle asker kökenli ve seçkin elitler oluşturmuştur (Demirel, 1995: 13). Hüseyin Avni Ulaş, taşra kökenli olması ve asker kökenli olmaması nedeniyle bu durumun bir istisnası olarak görülebilir (Çolak, 1997: 94-95). Ulaş 1887 yılında Erzurum merkeze 15 km mesafede bulunan Kümbet köyünde dünyaya gelmiştir. 10 yaşına kadar köyünde kalan Ulaş ilk eğitimini Halil Efendi'den almıştır. 1901 yılında Erzurum Mülkiye İdadisine kaydolan Ulaş Ziraat Mektebi'nde altı yıl öğrenim görmüş, sonrasında İstanbul'a gelmiş burada Vefa Sultanisinde ve Hukuk mektebinde okumuştur. 1913 yılında İstanbul'da avukatlığa başlayan Ulaş Birinci Dünya Savaşı başladığında Kafkas Cephesinde dört yıl savaşmış, harpten sonra Erzurum Mali Müşavirliğine tayin edilmiştir (Çelik, 2015: 7-11). Hüseyin Avni Ulaş, Doğu Cephesi'nde Ermenilerin yaptığı zulmü bizzat tetkik ettikten sonra, İstiklal Mücadelesinin ateşini fitilleyen Erzurum Kongresi'nin teşkilinde bizzat etkin rol almıştır (Topçu, 2009: 12). Otuz üç yaşına geldiğinde, İstanbul'da bulunan son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Erzurum mebusu olarak katılmıştır. 23 Nisan 1920 yılında açılan Birinci Meclis'te kendisini yine Erzurum mebusu olarak görmekteyiz. Birinci mecliste hem meclis başkan vekilliği görevine getirilmiş hem de meclis içinde oluşan muhalefeti temsil eden İkinci Gruba liderlik etmiştir (Tunçay, 1999: 45). Ulaş, 11 Ağustos 1923'te kurulan İkinci Meclis'e alınmamış, İstanbul'a dönerek avukatlık mesleğine devam etmiştir. Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy ve Kazım Karabekir tarafından cumhuriyetin ilk muhalif partisi olarak kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası İstanbul Şubesi'nin kurucuları arasında yer almıştır (İpek, 2018: 139). Daha sonra Hüseyin Avni Ulaş, İzmir Suikastı ile ilişkisi olduğu gerekçesiyle İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmış ancak beraat etmiştir (Çelik, 2015: 7-11). Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası o dönemde muhafazakârlık ve gericiliğin eşitlendiği bir siyasal mecra

olarak görülmüş ve parti daha sonra kapatılmıştır (Zürcher, 2021: 20). Tabi olarak bu kısa ömürlü partinin kapanması sonrasında Ulaş da siyasi hayatına bir süre ara vermek durumunda kalmıştır.

İstiklal Mahkemesi'ndeki beraatına rağmen Ulaş uzunca bir zaman polis takibine alınmış, devamlı evi aranmış, işyerinde ve evinde polis gözetimi altında tutulmuştur (Ulaş, 1952: 10). 1935'te Erzurum'dan bağımsız mebus olarak meclise girmek istemişse de, kendisinin o çatı altında olmasını istemeyen güçler tarafından engellenmiştir. Birinci mecliste muhalefet kanadında yer almış olması bu seçimlerde gerçek muhaliflerin kazanma şansının olmadığına da bir ispatıydı (Koçak, 2005: 35). 1939 yılında İstanbul 5. noteri olarak çalışmaya başlamış ancak bu mesleği pek severek yapmamıştır. 1945 yılında Cevat Rifat Atilhan ve Nuri Demirağ ile birlikte, muhafazakâr ve dindar bir çizgide olan Milli Kalkınma Partisi'ni 18 Temmuz 1945 tarihinde kurmuşlar ancak kendisine verilen sözler tutulmadığı için üç ay kadar sonra partiden ayrılmıştır (Arslan, 2005: 135). Bu denemeden sonra yayın faaliyetlerine de iştirak eden Ulaş 1946 Temmuzunda Mesuliyet isimli haftalık dergiyi çıkarmaya başlamıştır. Dergi ancak iki sayı kadar çıkabilmiş sonrasında kapatılmıştır. 22 Şubat 1948'de İstanbul'da vefat eden Ulaş'ın kabri İstanbul Kandillidedir (Çelik, 2015: 7-11).

Hüseyin Avni Ulaş, Allah'tan başkasına boyun eğmeyen, doğrularıyla yaşayan, kendisinin vatan ve millet davasına adanmış bir şahsiyettir. Kişisel özelliklerine bakıldığında neşeli, hoş sohbet, şakacı bir yapısı vardır. Çocuklarla arası, onlarla saatlerce oynayacak kadar iyidir. Kanaatkâr, sıcakkanlı bir babadır. Kadın ise hürmet edilecek bir varlıktır. Hayatını sadelik ve samimiyet üzerine kuran Ulaş şahsiyetin ilimden önce geldiğini savunmaktadır. Öte yandan hassas ve duygusal bir insan olan Ulaş insanları memnun etmek üzerine kurulu, bencil olmayan bir yapıya sahiptir. Saatlerce Kur'an okuyan ve ailesinin dini değerlerle yetişmesini isteyen Ulaş dindar kimliği ile de tebarüz etmektedir. Oğluna yazdığı bir mektupta, "Köylülerimizin yanında birkaç gün kalmağa gayret et ve her gün köyün camisinde namazını kıl" şeklinde oğluna tavsiyede bulunmuştur. Davası ve idealizmi söz konusu olduğunda ise haşin ve sert bir üsluba sahip olan Ulaş haksızlık karşısında susmamış, siyasi ahlâka ve vatanperverliğe büyük değer vermiştir. Arkadaşlığa ve dostluğa son derece değer veren Hüseyin Avni Ulaş, kendisi gibi şahsiyet ve karakter sahibi insanlarla dostluk kurmuş, bu minval üzere "Bir tek arkadaşım vardı: Mehmed Akif" şeklinde beyanda bulunmuştur (Çelik, 2015: 11-14). Samimiyeti, mertliği ve cesareti ise en çok mecliste yaptığı konuşmalarda

kendisini göstermiştir. Meclis zabıtlarına bakıldığında yaptığı konuşmalarda idealizmi, içtenliği ve dava adamlığı ile ön plana çıkmıştır (Ağaoğlu, 1964: 215).

Hüseyin Avni Ulaş hakkında çok sayıda makale kaleme alan Nurettin Topçu Ulaş'ı en iyi tanıyan mütefekkirlerden birisidir. Hareket Dergisinde yayınlanan bu makaleler daha sonra Millet Mistikleri isimli kitapta bir araya getirilmiştir. Nurettin Topçu Hüseyin Avni Ulaş'ın üvey kızı Fethiye Ulaş'la evlenmiştir (Guida, 2013: 17).

Topçu, Millet Mistikleri adlı kitabında Hüseyin Avni Ulaş'tan bahsederken, Ulaş ile Gandhi'yi eşdeğer şahsiyetler olarak görmekte, cenazesinin İmam-ı Azam gibi kaldırıldığını ifade etmektedir. Topçu'nun Ulaş'ı Gandhi ile aynı karede zikretmesi ikisinin de devlet ve ikbal peşinde olmadığı, ömürlerinin çileyle geçtiğine yapılan vurgudan kaynaklanmaktadır. İmam-ı Azam ile kıyaslanması ise yine Topçu'nun ifadesiyle “resmi makamların emir ve kumandaları ile kabileler halinde gönülsüz insanların katıldığı” bir cenaze töreninin olmayışındandır (Topçu, 2009: 11-12).

Tarık Buğra, Firavun İmanı isimli romanında Hüseyin Avni Ulaş'ı gerçek kimliği ile bir karakter olarak işlemiştir. Romanda Hüseyin Avni şöyle anlatılmaktadır:

“Hüseyin Avni Erzurum’lu idi, su katılmamış bir Dadaştı ve politika ile uğraşmamıştı ama politika diye bir şey olduğunu çok iyi öğrenmiş, politikanın ürpertecek kadar iğrenç yanlarını da, yapıcı, yarar sağlayıcı kuvvetlerini de görebilmiş öyle veya böyle olmasının karakterlere ve kafa yeteneklerine bağlı bulunduğunu anlamıştı” (Buğra, 2004:9).

Şahsiyeti hakkında yazılanlardan anlaşıldığı kadarıyla Hüseyin Avni Ulaş kendisini davasına adanmış bir siyasi şahsiyettir. Doğru bildiği konularda son derece cesur davranarak fikirlerini açıkça serdedebilmiş bir siyasi karakterdir. Ulaş'ın siyasi düşünce bakımından hangi noktada durduğunun anlaşılması için çeşitli konulardaki yönelimlerine ve tutumlarına detaylı olarak eğilmek yerinde olacaktır.

3. Hüseyin Avni Ulaş ve Demokrat Yönü

Hüseyin Avni Ulaş'ın halk egemenliği ve meclisin üstünlüğüne dayalı siyasi yaklaşımı, kişi hak ve özgürlüklerini temel alan, hukukun üstünlüğüne inanan liberal demokratik bir anlayışa denk düşmektedir (Demirel. 2005: 170). Bundan ötürü kendisi “Cumhuriyetin İlk Demokrati” olarak nitelendirilmiştir (Çağlayan, 2015: 17). Hüseyin Avni Ulaş, Ali Şükrü Bey gibi zatların

çizgisinde değerlendirilebilir. Nitekim Ali Şükrü Bey de Ulaş gibi tek adam fikrine karşı durmuş, milli hakimiyet fikrini savunmuş, meclisin üstünlüğü anlayışını desteklemiştir (Güneş, 2021).

Nurettin Topçu, Hüseyin Avni Ulaş'ın demokratlığını tarif ederken onun demokrasiye hayranlığının aşk ve vecd derecesinde olduğunu, istiklal ve hürriyet söz konusu olduğunda meclis duvarları arasında cezbeye kapılmış bir kuşa benzediğini ifade etmektedir. Ayrıca meclisi eleştiren bir gazetenin meclis idare amiri tarafından kapatılması karşısında Ulaş'ın, idare amirini ağır şekilde itham ettiğini, bu zihniyetteki insanların milletteki demokrasi anlayışının gelişmesine engel teşkil ettiğini söylediğini ifade etmektedir (Topçu, 2009: 15).

Birinci Meclis'in, ABD ve Avrupa parlamentolarından ruh bakımından daha üstün olduğunu ifade eden Topçu, Ulaş'ın bu meclisin en azametli sembolü, en gür sesi olduğunu ifade etmektedir. Topçu'nun gözlemi, Birinci Meclis'in hürriyet ve demokrasinin emsalsiz bir eserini vermesi bakımından eşsiz olduğu yönündedir. Ulaş ise bu meclisin en gür sedası olmuştur. Hatta Ulaş, Birinci Meclis'in Mirebeau ve Danton'udur. Millet sevgisi, hürriyet ve demokrasi aşkı Ulaş'ın onlara benzeyen en önemli taraflarıdır. Danton hakkında, ölümünden sonra ortaya çıkan şüphelerin hiçbirisi Ulaş'ta bulunmamaktadır. Topçu bu manada Ulaş'ın demokrasi görüşünün ancak din ve iman kelimeleriyle anlatılabileceğini söylemektedir.

Hüseyin Avni Ulaş'ın üzerinde en çok durduğu kavram Hâkimiyet-i Milliye'dir. Saltanat fikrine Sultan II. Abdülhamid döneminden beri karşı çıkan Ulaş saltanat yanlısı olmadığını, saltanat fikrine ilk isyan eden kişilerden birisi olduğunu ifade etmiştir (Çağlayan, 2015: 16). Hakimiyetin saltanat üzerinden tesisine karşı duran Ulaş, milli hakimiyetin meclis nezdinde temsil edilmesini, meclisin de tek adam yahut bir oligarşik zümreye mahkum edilmemesi gerektiğini savunmaktaydı. Nitekim saltanatın kaldırılması teklifini veren ilk kişinin kendisi olduğunu bir nutkunda bizzat beyan etmiştir (Heyet, 1946: 6).

Hüseyin Avni Ulaş saltanata karşı olmasına rağmen Osmanlı döneminde milli hâkimiyet fikrinin var olduğuna işaret etmektedir. Konuya halk iradesi kavramından yola çıkarak vurgu yapan Ulaş Osmanlı tarihine bakıldığında, İslami umdelere bağlı kalan padişahlar, halkın kontrolü dışında bir eğilime sürüklenmemişler, kendilerini halka karşı sorumlu hissetmişler, milletin karşısında kendilerini sorumlu bir memur gibi hissetmişlerdir (Çelik, 2015: 32-37).

İlk bakışta bu düşünce saltanat karşıtı bir siyasetçi için tenakuz olarak görülebilir. Ancak Koç'un (2020: 1565) yerinde tespitiyle bu fikir Türk devlet geleneğinden Osmanlı'ya tevarüs etmiştir. Şöyle ki; eski Türk devlet geleneğinde Kut geleneğine göre Kaan Tanrı'nın yardımıyla hükümdar olur. Ancak Kaan'ın iktidarının devamı için bazı vazifeleri icra etmesi gerekir. Halka adaletle hükmetmek ve halkın ihtiyaçlarını görmek bu vazifeler içindedir. Bu sorumluluklar yerine getirilmediğinde Tanrı'nın inayetiyle elde edilen iktidar gücü elden kaybolacaktır. Esasında bu ilahi adalet geleneği Kut ile başlamış olsa da, bunun Osmanlı'daki karşılığı İslami sorumluk anlayışıdır.

Ulaş da bu fikir çerçevesinde, "Türk halkı her zaman iradesini muhafaza etmiş ve hükümdarları yönetmiştir" (Çelik, 2015: 35) diyerek hâkimiyet-i milliye fikrini tarihi bir tespite ya da gerçeğe dayandırmıştır. Yine Ulaş şu tespitiyle hükümdarları da yönlendiren otoritenin halk olduğunu vurgulamıştır: "'Osmanlı'nın dünya hâkimiyetini sürdürdüğü dönemde gücü ve şanı ile gıpta edilen bir imparatorluktu. Bunu sağlayan hükümdarları yönlendiren Türk milleti idi (Çelik, 2015: 34-36)."

Sultan II. Abdülhamid'in hal'i Ulaş'a göre milli iradenin bir tecellisi olarak ortaya çıkmış, meclisli, anayasalı yönetim fikri pratiğe indirilmiştir. Ancak İttihat ve Terakki iktidarı ele geçirince yeni bir istibdat dönemine girilmiştir. Ulaş bu anlamda II. Abdülhamid idaresiyle İttihat ve Terakki idaresi arasında pek fark görmemektedir.

Nurettin Topçu (2009: 68), Ulaş'taki hâkimiyet-i milliye vurgusu hakkında şunları söylemektedir:

"Hâkimiyet-i milliye davası Hüseyin Avni için maziye istikbale doğru aksettirişle ve böyle bir istikbale doğru yapılacak harikulade bir hamle ile Alparslanlarla Yavuzlara ulaşma davası idi. Abdülhamit devrinin karaktersizliğinden iğrenmiş, İttihat ve Terakki çetesinin vicdansızlığından nefretle ürpermişti. Bu fazilet mücadelesinin şahane mektebi olan Büyük Millet Meclisi insan hakkının, hürriyetin ve bu değerleri kucaklayan hâkimiyet-i milliye'nin aşkını yaşattı."

Hâkimiyet-i milliye fikrini demokratiğinin merkezine alan Ulaş, 4 Ağustos 1921 yılında Birinci Meclis'teki gizli oturumla Mustafa Kemal'e başkumandanlık payesinin verilmesini eleştirmiş, meclisin yetkilerinin fiilen M. Kemal'in şahsında toplanmasına karşı çıkmıştır. Ulaş'a göre milli irade tek bir kişinin elinde temerküz edemez, milli iradenin yegâne meşruiyet kaynağı meclistir. Ona göre milli iradenin devredilemez ve tek temsilcisi meclis

olmalıdır. Nitekim mecliste yaptığı konuşmalarda bunu açıkça dile de getirmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1 C: 12, 4 Ağustos 1921). Başkumandanlık makamının aşırı yetkilendirilmesini eleştiren Ulaş, dönemin muhalifleri tarafından “hain”, “mürteci” ya da “fâsid” gibi hakaretlere maruz bırakılmıştır (Afşar, 2013: 22).

Hüseyin Avni Ulaş’ın dönemin şartlarında oldukça cesur çıkışlar sergilediği, muhalif pozisyonunu ölene kadar devam ettirdiği bilinmektedir. Hatta cumhurbaşkanlığı makamının kişinin ömrünün sonuna kadar bir kişide kalmasını da çok sert şekilde eleştirmiştir: “Kayd-ı hayat şartıyla olan bir Cumhurbaşkanlığı kıpkızıl bir istibdattan başka bir şey değildir... Devlet mevkileri imtiyaz değildir, hizmettir. İstibdat kimin tarafından gelirse gelsin lanet olsun (Çelik, 2015: 10)” Ulaş’ın bu sözleri karşısında Mustafa Kemal zaman zaman çeşitli şekillerde savunma yaparak kendisi hakkında yapılan eleştirilere cevap vermiştir.

Halk egemenliğinin tesis edilmesi ve otoriter yönetim konularında oldukça hassas olan Ulaş, muhalif tavrını 1940’larda da sürdürmüş, 1945 senesinde yaptığı bir konuşmada, “ben yirmi beş senedir muhalifim ama neye? Haksızlığa, kanunsuzluğa ve istibdada”(Çelik, 2015: 10) diyerek demokratik duruşunu ortaya koymuştur. Bu cesur çıkışları karşısında çevresindeki bazı insanlar kendisine Ali Şükrü Bey örneğini vererek daha yumuşak sözler sarf etmesini salık vermişlerse de Ulaş bunlara itibar etmemiş, ailesine, malına, mülküne ve eşine mal olsa bile davasından vazgeçmeyeceğini ifade etmiştir (Topçu, 2009: 35).

Hüseyin Avni Ulaş’ın demokrat-muhalif tavrının en keskin şekilde belirginleştiği bir diğer konu İstiklal Mahkemeleridir. İstiklal Mahkemeleri Milli Mücadele döneminde esasında asker kaçaklarını cezalandırmak üzere kurulmuştur. Başta Ankara olmak üzere pek çok ilde 8 ayrı yerde İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur. Bir süre sonra Ankara dışındaki İstiklal Mahkemeleri kapatılmış, ilerleyen süreçte Fevzi Çakmak Paşa’nın teklifiyle üç ilde tekrar İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur. Başlangıçta üyeleri meclis tarafından belirlenmiş, daha sonra Mustafa Kemal’e başkumandanlık yetkisi verildikten sonra üye seçimi Paşa’nın kontrolüne geçmiştir. Öte yandan mahkemelerin yetkisi de genişletilmiştir (Koç, 2020: 1567). Bu gelişmeler üzerine, Ulaş, meclisteki bir konuşmasında konuyu şöyle aktarmıştır. “İktidar icraatlarını İstiklâl Mahkemeleri’ne verecek biçimde bizlere bir yasa onaylattırdı. Böylece bu mahkemelerin, fevkalade yetkilerle el atmadığı bir konu kalmadı. Artık Büyük Millet Meclisi’nin namına kararlar aldı (Demirel, 2005: 77).” Ulaş bu konuşmasında halk

egemenliğinin, hukukun üstünlüğünün çiğnendiğini ifade etmektedir. Diğer yandan idam yetkisinin meclise verilmemesini de sert şekilde eleştirmiştir (Ertunç, 2013: 35-38) :

“İlk andan itibaren İstiklâl Mahkemeleri’ne karşıyım. Evvela Meclise verilmeyen yetki nasıl olurda bir başkasına verilir. Ülkemizin idaresi için bu mahkemelere ihtiyaç yoktur. Bunların dışında ülkeyi idare edecek mahkemelerimiz mevcuttur. Şahsi idareye dayanan mahkemeler halkın iradesini ortadan kaldırmak anlamına gelir. Bundan dolayı da bu mahkemeler yaşa-yamaz... Artık memlekette İstiklâl Mahkemelerin vazifelerine hitam verilmelidir” (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922: Devre 1, C.20, S.450)

Hüseyin Avni Ulaş, İstiklal Mahkemelerini eleştirirken burada üzerinde durduğu birkaç önemli husustan birisi, bu mahkemelerin tek bir kişinin hâkimiyetine bırakılması ise bir diğeri mahkemelerin demokratik ilkelere uygun olarak ve hukuka uygun olarak kurulmamış olmasıdır (Koç, 2020: 1568). Ne var ki Ulaş, Birinci Meclis dağıtıldıktan sonra eleştirdiği mahkemelerde bizzat kendisi de yargılanmış, ancak yargılanma sebebiyle ilişkisi olmadığı anlaşılınca beraat etmiştir (Topçu, 2009: 79).

Ulaş’ın demokrat yönünü belirginleştiren bir başka husus ise basın hürriyetinin sağlanmasıdır. Tek Parti dönemini otoriter eğilimler taşıyan bir zaman aralığı olarak değerlendiren Ulaş iktidara yakın bir gazeteci olarak faaliyet yürüten Yunus Nadi’nin (Nadi, 1922), tek parti iktidarına muhalefet edenlerin hürriyetinin kısıtlanması, fikirlerini beyan etmelerinin yasaklanması yönündeki açıklamalarına karşılık sert bir tepki vermiştir. “Bizim İnkılâbımızı bu gibi fikirler çürütmektedir. İnkılâp fikrinin münevver öncüsü olan Türkiye Büyük Millet Meclisi, onun tercümanı efkârı olan gazeteler, ilmi münakaşa ile bu vazifeyi yapmalıdır, tehditle değil.” diyerek basın yoluyla muhalif kesimler üzerinde otorite kurmanın, tehditkâr dil kullanarak ilmi metottan uzaklaşmanın yanlışlığına dikkat çekmiştir. Bu baskı ve tehdit dilinin demokrasi ile bağdaşmadığını ifade eden Ulaş basının sansürlenmesine ve kısıtlanmasına da sert şekilde karşı çıkmıştır. Nitekim 1 Nisan 1922 yılında, mecliste yaptığı konuşmada şunları kaydetmiştir:

“Hükümet nasıl bir kişinin hürriyetini kısıtlar, milletin basınına baskı yapar? Nasıl basının özgürlüğünü kısıtlar. Bu yeterli değilmiş gibi bir de kişiyi memuriyetten uzaklaştırır. Büyük Millet Meclisi’nin kudretine, kuvvetine, neden saldırıyorlar? Bundan böyle ya istibdatlarından ya da bizden vazgeçmelidirler.” (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, C.18, s.441-442).

Buraya kadar yazılanlardan anlaşılan odur ki Ulaş'ın üzerinde en çok durduğu konu milli irade ya da hâkimiyet-i milliye kavramıdır. Milli iradenin temsili meclis salâhiyetinde olmalı, oligarşik bir yapı veya tek kişi iktidarında toplanmamalıdır. Cumhuriyet fikri ise demokrasi ve hürriyetlerle taçlandırılmalı, hukukun üstünlüğü ilkesiyle pekiştirilmelidir. Bu yüzden Ulaş hayatı boyunca Tek Parti dönemini eleştirmiş, bunun cezasını ise siyasetten dışlanarak ödemiştir.

4. Hüseyin Avni Ulaş'ın Muhafazakâr Yönü

Hüseyin Avni Ulaş'ın muhafazakârlığından kasıt, toplumsal ve siyasal plandaki gelişmelere karşılık, din ve gelenek çerçevesinde takındığı tutumdur. Ulaş'ın hem Erzurum gibi muhafazakâr bir çevrede yetişmiş olması hem de hayatının ilerleyen yıllarında Tek Parti yönetiminin halka bakışı ve halkla olan ilişkisi bakımından yaptığı eleştiriler kendisinin bu anlamdaki konumunu belirginleştirmektedir.

Hüseyin Avni Ulaş'ın muhafazakâr tarafını daha çok kendisi hakkında yazılanlardan öğreniyoruz. Hüseyin Avni Beyin hayatını kaleme alan Çelik onun dindarlığına ve muhafazakârlığına şu şekilde işaret etmektedir: Ulaş, saatlerce Kur'an okuyan ve ailesinin dini değerlerle yetişmesini isteyen biridir. Ayrıca Ulaş dindar kimliği ile de tebarüz etmektedir. Oğluna yazdığı bir mektupta,

“Köylülerimizin yanında birkaç gün kalmağa gayret kuvvetli olup, hazin sesiyle Kur'an okur, evimizi sıcak bir mü'min yuvası haline getirirdi. Kuvvet-i İlahi'nin en büyük aşığı ve hakiki bir mutasavvıfı gibiydi. Hatta çektiği çilelerle Fenafillah mertebesine ulaştığını söylemek bir hakikattir. Davası ve idealizmi söz konusu olduğunda ise haşin ve sert bir üsluba sahiptir. Haksızlık karşısında susmamış, siyasi ahlâka ve vatanperverliğe büyük değer vermiştir.”

Arkadaşlığa ve dostluğa büyük değer veren Hüseyin Avni Ulaş, kendisi gibi karakter ve şahsiyet sahibi insanlarla dostluk kurmuştur. Bu minval üzere “Bir tek arkadaşım vardı: Mehmed Akif” şeklinde beyanda bulunmuştur (Çelik, 2015: 11-15). Topçu'ya göre (2009: 49) Mehmed Akif Hüseyin Avni Ulaş'a kendisi öldükten sonra açılmak üzere bir mektup vermiş, ancak Hüseyin Avni Bey Tek Parti döneminde muhalif kanatta olması hasebiyle evinde sık sık aramalar yapılmış, polis takibine uğramış, bu aramalardan birinde mektup evden götürülmüştür. Mehmed Akif merhum Hüseyin Avni Ulaş hakkında “mecliste Hasan Basri

Çantay kadar pek çok sevdiğim bir arkadaşım da Hüseyin Avni'dir derdi. Akif, bu iki güzel dostunun sarsılmaz doğruluklarına, açık yürekli oluşlarına ve yüksek seciyelerine iltifat etmiştir. Ulaş'ın iki güçlü yönü ise demokrat ruhlu olması ve herkese karşı hayırhah olmasıdır.

Hüseyin Avni Ulaş'a eleştiri getiren Kemalist çizgideki muhaliflerin tespitleri de Ulaş'ın dünya görüşü hakkında fikir vermektedir. Mesela Hikmet Çetinkaya'nın kendisini gerici ve ırkçı olarak tarif etmesi, Oktay Akbal'ın "çağdaşlaşma akımlarına karşı çıkan birisi" olarak nitelemesi örnek olarak verilebilir (Demirel, 2005: 170). Nitekim ideolojik olarak muhafazakâr ya da dindar kanatta yer alan pek çok kimse, Türk modernleşmesi sürecinde gündeme getirilen tam batılılaşma formülüne karşı çıkmışlar, gelenekle ve mevcut toplumsal değerlerle zıt düşmedikleri için Batıcı aydınlar tarafından gerici, mürteci, ırkçı gibi sıfatlarla yaftalanmışlardır.

Nurettin Topçu Millet Mistikleri adlı eserinde Ulaş'tan bahsederken imanının kaynağını, aynı zamanda hemşehrisi olan Erzurumlu İbrahim Hakkı'dan aldığını söylemektedir. Daha sonra Ankara'da ise Hacı Bayram-ı Veli hazretlerinin ruhaniyetine sığınmıştır (Topçu, 2009: 17). Bu yönüyle Ulaş, kaynağı Anadolu olan bir muhafazakârlığın siyasetteki karşılığı olarak görülmektedir. Hatta bazı kaynaklarda Ulaş tıpkı Topçu gibi İslamcı Anadoluçuluk hareketi içinde de değerlendirilmiştir. Durgun'a göre (2019: 119) İslamcı Anadoluçuluk, 1939 sonrası dönemde ortaya çıkan bir harekettir. Özellikle Hareket Dergisi (1939-49) etrafında gelişen fikirlere Hüseyin Avni Ulaş, Nurettin Topçu öncülük etmiştir. Mekânın manevi gücüne vurgu yaparak mekânın ırkı millete dönüştürmesinden söz etmişlerdir. İslamcı Anadoluçulukta "vatan" fiziksel olduğu kadar ahlaki değerler sisteminin sınırlarını çizmektedir. Bu değerler dini ve kutsal bir mekânı vatanlaştırmıştır (Durgun, 2019: 119). Nitekim Nurettin Topçu, Ulaş'ın vefatının 20. yılında yazdığı bir yazıda, Ulaş'ın Anadoluçuluğuna vurgu yaparken şunları kaydetmektedir:

"Bugünden nam-ü şanı yokluğa karışan Hüseyin Avni Anadoluçuluk davasının, hak ve hamiyet idealinin bu muhteşem kurbanı, Anadolu'nun yüzyılların kahriyle ezilmiş, meys ve ümitsiz, mukavemetsiz çocuğuna güneşten koparılmış ümit ve iman şulesi, Tanrı'dan emanet alınmış aşk ateşi aşlamak istiyordu"

Bu satırların hemen devamında Topçu, maddi planda Anadolu birliğini sağlayan Murat, Yıldırım, Fatih, Yavuz gibi Osmanlı padişahlarına vurgu yaparak, tıpkı Mehmed Akif gibi

Ulaş'ın da Anadolu'nun manevi birliğine ve ruh birliğine hizmet ettiğini ifade etmektedir (Topçu, 2009: 60).

Hüseyin Avni Ulaş, Muammer Asaf'ın gözünde olanca varlığını millete feda etmiş birisiydi. Küçük menfaatler karşılığında politikanın kirli çukurlarında debelenen insanlardan değildi. Cumhuriyetçiliğine gelince, iliklerine kadar cumhuriyetçi idi ancak cumhuriyet mefhumunu Lâtinler gibi değil Müslümanca, hür, hakkı muhafazaya dayalı bir anlayışla savunmaktaydı. Hz. Muhammed, Hz. Ömer gibi hakkı ayakta tutan, halkın derdiyle dertlenen bir cumhuriyetçi anlayışa sahipti. Ona göre halkın kılıcından Tanrının gazabından pervası olmayan her hükümdar, padişah ve kral ya da cumhur reisi sadece bir musibet idi (Çelik, 2015: 47-48).

Lütfü Bornovalı'ya göre de Hüseyin Avni Ulaş'ın siyaseti ile kişiliği arasında bir çatışma hali yoktu. Muhafazakâr bir kişilik olarak Ulaş samimiyeti ve ahlakı merkeze alan bir anlayışla hareket etmekteydi. Ömrü boyunca da riyakâr ve ahlak kayıtlarını hiçe sayan insanlarla mücadele etmişti. Öte yandan ahlakla siyaset arasında sıkı bir ilişki kuran Ulaş'a göre halkın, kendisini istismar eden ve ahlak kaidelerini hiçe sayan idarecilere isyan etme hakkı da vardı. Milletin bir "hak isyanı" hakkı olduğu görüşüne sahipti (Çelik, 2015: 48).

5. Sonuç

Hüseyin Avni Ulaş, siyasi ve fikri bakımdan demokrat, cumhuriyetçi, muhafazakâr, dindar, Anadolucu bir çizgide değerlendirilebilir. Bu kimliklerden her birine ayrı ayrı sahip olması kendi içinde bir tenakuz teşkil etmemektedir. Ulaş siyasi ve fikri yaşamı boyunca saltanat fikrine karşı çıkmış (HAUBN, 1946: 6), cumhuriyetçi görüşü de halkın egemenliğine dayalı bir çizgiye oturtmuştur. Milleti merkeze alan cumhuriyetçi anlayışına tarihsel koşulları referans göstermiş, fikriyatını kadim Türk yönetim tarzına ve Osmanlı geleneğine dayandırmıştır. Her ne kadar padişahlık sistemiyle yönetilse de Osmanlı idare sisteminde esasında halkın esas özne olduğunu, Türk devlet geleneğinde de yöneticinin halk için var olduğunu, halkın selametinin önde olduğunu düşünmüştür.

Öte yandan Ulaş demokrasisiz bir cumhuriyet fikrinin doğru olmadığını savunmuş, özellikle Birinci Meclis çatısı altında yürüttüğü çalışmalarda, millet adına temsil yetkisini kullanan meclisin kolektif karar alma zorunluluğuna vurgu yapmış, meclisin bir oligarşik yapı ya da kişisel iktidara yol açan "tek adamcılık" tuzağına düşmesini eleştirmiştir. İstiklal Mahkemelerinde alınan idam kararlarını eleştirerek bu kararın ancak meclis tarafından

verilebileceğini savunmuştur. Diğer yandan Mustafa Kemal’e başkomutanlık yetkisi verilerek tek adam haline dönüştürülmesi fikrine de karşı durarak meclisin üstünlüğü ilkesine vurgu yapmıştır. Cumhuriyetin ilk demokrati olarak vasıflandırılması bu düşünceleriyle yakından ilişkilidir.

Birinci Meclis’te İkinci grubun lideri olarak tebarüz etmesi, pek çok kritik meselede muhalefet etmesi ve cesur konuşmalarıyla Birinci Gruba çeşitli eleştiriler getirmesi yine Tek Parti Dönemi boyunca mevcut siyasal iktidarı pek çok yönden eleştirmesi Ulaş’ın sıkı bir muhalif olduğunu ortaya koymaktadır.

Diğer yandan dindar-muhafazakâr bir kişiliğe sahip olmak yanında kendisini Nurettin Topçu ile birlikte İslamcı Anadolu’cu bir çizgide değerlendirebiliriz. Ulaş’ın Anadolu’culuğu ahlak ilkeleriyle örülmüş, milletin taleplerinin merkeze alındığı bir Anadolu’culuktur. Fiziksel vatan anlayışıyla ahlaki değerler örgüsü Ulaş’ta iç içe geçmiş iki kavramdır. Ahlaki değerler sistemi olmadan vatan kavramı bir değer ifade etmemektedir.

Kendisi hakkında yazılanlardan ve fikri çizgisinden anlaşıldığı kadarıyla Ulaş, cumhuriyetçiliğini Batıcı bir çizgiden ziyade milletin dini ve tarihsel referanslarıyla yorumlamaktadır. Milletin ceberrut bir idare karşısında “isyan hakkı ve hak arayışı” haklarının baki olduğunu, Hz. Muhammed’in ve Hz. Ömer’in takip ettiği adalet yolunun bu anlamda sahil bir yol olduğunu vurgulaması muhafazakâr ve dindar kişiliği ile örtüşürülebilir. Geleneği reddetmeyen muhafazakâr düşüncesinin bir gereği olarak zaman zaman millet merkezli idare anlayışını benimseyen Osmanlı’yı referans göstermesi konuyu aydınlatması bakımından kayda değerdir.

Kaynakça

Ağaoğlu, S. (1964). *Kuvay-ı Milliye Ruhu*, Ağaoğlu.

Afşar, A. (2013). Hüseyin Avni (Ulaş) Bey (1887-1948): Hayatı Ve Siyasi Faaliyetleri, Yayınlanmamış Y. L. Tezi, Hacettepe Üniversitesi S.B.E. Ankara.

Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, Sarmal.

Arslan, A. (2005). “The Evaluation Of Parliamentary Democracy in Turkey and Turkish Political Elites”, *HAOL*, 2005(6) 131-141.

Asaf, M. (1948), “Hüseyin Avni, Ulaş”, *Hareket Dergisi*, Sayı: 14.

Aslan, Z. (2020), Ali Şükrü Bey, *Atatürk Araştırmaları Merkezi, Atatürk Ansiklopedisi*, ATAM, 09.09.2025, [https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/208/Ali-%C5%9E%C3%BCkr%C3%BC-Bey-\(1884--1923\)](https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/208/Ali-%C5%9E%C3%BCkr%C3%BC-Bey-(1884--1923))

Buğra, T. (2004). *Firavun İmanı*, Ötüken.

Çağlayan, E. (2015). Kiğı'dan Bir Portre: Hüseyin Avni Ulaş (1887-1948). *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 9-18.

Çelik, M. (2015). *Hüseyin Avni Ulaş*, Atatürk Üniversitesi.

Çolak, İ. (1997). "Hüseyin Avni Ulaş ve Birinci Mecliste Demokrasi Mücadelesi ", *Liberal Düşünce Dergisi*, 7(2), 92-99.

Demirel, A. (2005). "Hüseyin Avni Ulaş", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*. 7). İletişim.

Demirel, A. (1995). *Birinci Mecliste Muhalefet*, İletişim.

Doğan, S. (2019). "The Democratization Process in Turkey", *IANUS-Rivista di Studi Giuridici*, (20), 163-188.

Durgun, S. (2019). "İdeolojik Çeşitlenmeler ve Toplumsal Hareketler", *Türk Siyasal Hayatı*, AÖF.

Ertunç, A. C. (2013). *Cumhuriyetin Tarihi*, Pınar.

Guida, M. (2013). "Nurettin Topçu: the 'Reinvention' of Islamism in Republican Turkey", *Alternatives Turkish Journal of International Relations*, 12(2), 15-29.

Güneş, İ. (2021) "Hüseyin Avni Ulaş", *Atatürk Ansiklopedisi*, 11.02.2021, [https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/778/H%C3%BCseyin_Avni_Ula%C5%9F_\(1877-1948\)](https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/778/H%C3%BCseyin_Avni_Ula%C5%9F_(1877-1948))

Heyet, (1946). (HUBN) *Hüseyin Avni Ulaş'ın Bazı Nutukları*, Üniversite Matbaası.

İpek, Y. (2018). "Autobiography and Conservative-Nationalistpoliticalopposition in Early Republican Turkey", *Taylor & Francis Group-Turkish Studies*, 2018(19), N.1, 139–165

Karpat, K. (2019). *Kısa Türkiye Tarihi*, Timaş.

- Koçak, C. (2005). Parliament Membership During the Single-Party System in Turkey (1925-1945), *European Journal of Turkish Studies*, (3) 25-46.
- Koç, Y. (2020). “Hâkimiyet-i Milliye”yi Düstur Edinen Bir Politikacı: Hüseyin Avni Ulaş, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(5) 1563–1570.
- Mogilnitsky, B.G. (2003). The History of Historical Thought of the 20th Century, The course of Lectures. Issue 2, Tomsk: Tomsk University Publishing.178-206.
- Nadi, Y. (1922). ““Yeni Bir Cidal Devri”, *Yeniğün Gazetesi*, İstanbul, 26 Kasım 1922.
- TBMM Zabıt Ceridesi (1922) Devre 1, C.20, 56.İctima, TBMM Basımevi.
- TBMM Zabıt Ceridesi (1922). Devre 1, C.18, 18.İctima, TBMM Basımevi.
- TBMM Zabıt Ceridesi (1921). Devre 1 C: 12, 2.İctima, TBMM Basımevi.
- Topçu, T. (1958). *Birinci Devre Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Ulaş*, Milliyetçiler Derneği.
- Topçu, N. (2009). *Millet Mistikleri*, Dergâh.
- Tunçay, M. (1999). *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ulaş, M. (1952). *Hüseyin Avni Ulaş’ın Son Yılları*, Berksoy.
- Zürcher, E.J. (2021). “The Progressive Republican Party of 1924-25: Reactionaries, Conservatives, or Moderates?”, *European Journal of Turkish Studies* , 2021(33), 18 28.

Yazarların Katkı Oranı

Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazar: Akif Çarkçı çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu makale insan veya hayvanlar ile ilgili etik onay gerektiren herhangi bir araştırma içermemektedir.